
Quan la literatura és només ideologia. A propòsit de l'obra de Lluís Racionero*

per Jordi Canal i Morell

«Des de la modernitat, no entendre res no és obstacle per escriure, perquè el lector callarà per por de ser menystingut com a reaccionari, estult i província indocumentat.»

(Ll. RACIONERO, *Els àngels quàntics*)

A la fi de l'etapa dictatorial del general Franco es produeix en el nostre país un moviment extens de recuperació de la pròpia història. Aquest es manifesta per vies diverses i sovint complementàries. Des d'investigacions —nombrosíssimes— sobre l'etapa de 1936-1939, fins a documentals radiofònics o televisius, des dels llibres històrics de divulgació al còmic de temàtica històrica. Hi ha, però, un gènere, la novella històrica, que ha assolit un èxit molt gran. La utilització de personatges, esdeveniments o ambients de la història de Catalunya en la novella s'explica en gran part per la raó abans esmentada, però la seva gran divulgació s'ha de posar alhora en relació amb un altre fet, d'abast internacional: el que podem anomenar *boom* de la novella històrica. Umberto Eco, Marguerite Yourcenar o Robert Graves ocuparan durant llargues temporades els primers llocs de les llistes d'autors amb més obra venuda. La conjunció d'aquests dos fenòmens permetrà d'explicar, doncs, l'interès que un gènere com la novella històrica ha despertat en el nostre país, i els molts autors que l'han conreada: Vicenç Villatoro, Lluís Racionero, Jaume Cabré, Ferran Cremades, Manuel Bofarull, Lluís Pellicé, Oriol Vergés o Josep Lozano, entre molts altres.

Un dels autors citats en la llista és segurament el més conegut i més llegit, i la seva primera novella, *Cercamón*, és la capdavantera en nombre d'edicions. L'autor i l'obra no són, però, paradigmàtics dins el marc de la novella històrica catalana. Ens referim, evidentment, a Lluís Racionero i Grau. L'èxit de l'obra no s'ha d'atribuir a la qualitat literària, que és nul·la, sinó més aviat al projecte que sustenta, no únicament a *Cercamón*, ans en tota la seva producció de lletra impresa des d'aquell moment. Aquest projecte comporta una abrandada mitificació

* Aquest article deu moltíssim a les observacions i comentaris de Jaume Portella, Margarida Casacuberta i Enric Sagué.

del passat català i conté part de les consignes d'unes determinades opcions polítiques. Dels dos factors anteriors, en podrem començar a deduir les claus de l'acceptació de l'obra. El projecte o, més ben dit, el que s'ha anomenat «projecte ideològic global» de Lluís Racionero¹ constitueix l'assumpte que ens proposem d'analitzar en aquest escrit.

La nostra anàlisi es refereix per una banda a les dues novel·les històriques que Racionero ha ambientat en l'època medieval —*Cercamón* i *Raimon o el seny fantàstic*—, i, de l'altra, a dos assaigs de l'autor: *Del paro al ocio* i *La Mediterrània i els bàrbars del Nord*.² Racionero ha escrit en el mateix període de temps (1982-1985) una altra novel·la, *La forja de l'exili*, ambientada en el segle actual. Posteriorment ha publicat d'altres llibres que retornen en part a la base de les obres anteriors. El bloc format per les dues novel·les històriques i els dos assaigs és indestriable, constitueix una unitat. A *Del paro al ocio* i a *La Mediterrània i els bàrbars del Nord* es recullen teòricament i es concreten moltes de les idees i situacions desenvolupades en les narracions. Contribueixen, al mateix temps, a fer possible la voluntat de Racionero: fer la història d'una època, una història, però, particular i interessada, al servei d'un projecte ideològic.

A *Cercamón* es (re)crea el passat medieval català, des del segle desè fins al tretzè. Exactament, segons el mateix llibre, des de l'any 967 al 1264, dates que simbolitzen dues circumstàncies o esdeveniments: la immediatesa del canvi de mil·lenni i el final de la croada contra Occitània. A *Raimon o el seny fantàstic*, Racionero se centra en un personatge, Raimon (que vol ser Ramon Llull), a partir del qual s'estructura de nou la «història» d'un període: el segle XIII a Catalunya. L'obra vol ésser la continuació de l'anterior. Així, Ambròsia, la dona que Raimon persegueix al principi de *Raimon o el seny fantàstic*, resulta que era una càtara que escapà de la crema de Montsegur, punt culminant de *Cercamón*. I és més, Ambròsia recorda i narra les accions finals de la primera novel·la.³

L'oposició Mediterrània-Nord

Conegudes ja les obres que seran objecte de la nostra anàlisi, hem de començar remarcant que un dels puntals bàsics d'aquestes és l'oposició i la col·lisió entre dos mons: el mediterrani i el nòrdic o bàrbar. *La Mediterrània i els bàrbars del Nord*, tal com el títol deixa entreveure, és l'obra fonamental de cara a comprendre el punt en qüestió. L'altre assaig desenvolupa el tema en el present i en el passat més recent; les dues novel·les, en l'època medieval. La dicotomia Mediterrània - Nord és equivalent a la de civilització («Civilització és mesura, límit, humanització de l'excés natural, restricció dels instints desmesurats en el fet del menjar, d'actuar, de barallar-se...») - barbàrie («[mentalitat] agressiva, expansionista, puritana, pragmàtica i materialista, és a dir, bàrbara»)⁴. Així, doncs, dos mons: el de «*los bárbaros del Norte que realizaron la Revolución Industrial*»,

1. Pilar RAHOLA, *Ramon Llull o el personatge que no fou*, «El País» (15 desembre 1985), p. 5 (del «Quadern»). També Alex Broch (*La complexa personalitat de Ramon Llull*, «Avui», 17 novembre 1985, p. 2 (de l'«Avui del Diumenge»), esmenta el «projecte global» quan parla de l'obra de Racionero. Vegeu també, en aquest sentit, Jordi CANAL, *Aneu amb compte amb la novella històrica!*, «Punt-Diari» (30 agost 1987).

2. Lluís RACIONERO, *Cercamón* (Barcelona 1982); *Del paro al ocio* (1983); *Raimon o el seny fantàstic* (Barcelona 1985), i *La Mediterrània o els bàrbars del Nord* (Barcelona 1985).

3. RACIONERO, *Raimon*, ps. 13-14 i p. 100.

4. RACIONERO, *La Mediterrània*, ps. 20 i 21.

i el de la Mediterrània, que esdevé d'aquesta manera la «reserva cultural d'Occident».⁵ Els fonaments de les anteriors afirmacions es concreten en els elements següents: 1) el determinisme físic i ambiental: «... una energia vital característica que emana del sol ...»;⁶ 2) el determinisme climàtic: «El paradigma d'aquesta oposició, la qual té un remot origen climàtic...»;⁷ 3) «... Una misteriosa predisposició innata ...»;⁸ 4) la religió, prenent Weber al peu de la lletra;⁹ 5) un «... avatar històric dissortat ...»;¹⁰ 6) la Història —en tot moment manipulada—: «... aquella part d'Europa, en termes generals, a causa de la brevetat de la seva història, manté vestigis alarmants i demostrats d'una mentalitat bàrbara ...»;¹¹ 7) una mena de joc de paraules, tenyit d'«historicisme»: «Civilitzat ve de *civitas*, ciutat; civilitzat és l'habitant urbà ...»; «... l'antinòmia bàrbar-civilitzat la qual és definida per al conjunt d'un grup humà per l'existència o no existència de ciutats ...»; i, és clar, a la Mediterrània hi ha ciutats des de molt antic i al Nord, en canvi, «no existiren ciutats fins al segle XIII», i només cinc segles després ja feren la revolució industrial, a conseqüència de la qual «la gent del Nord assolí abans la indústria que la civilització»;¹² 8) el recurs a Spengler, Toynbee o Ortega;¹³ i 9) una idealització del passat (que analitzarem en profunditat més endavant), lligada al que Miquel Porta anomena «biologisme dubtós»:¹⁴ a Poblet es conserva «el codi genètic d'una civilització», en el nucli pirinenc, «el cromosoma d'Europa».¹⁵

Qualsevol persona pot haver-se adonat que tots els arguments anteriors només deixen clar que la dicotomia segueix sense demostració ni arguments convincents; és a dir, que se'ns en presenta clarament la inconsistència. Racionero intenta aplicar la seva tesi en el present,¹⁶ i en el passat: eren bàrbars del Nord els doris que descendiren sobre Grècia, els futurs romans que esbandiren els etruscs o bé aquells que atacaren Occitània sota forma de croada. La «reserva cultural d'Occident», el nucli de la civilització mediterrània, estigué temps ha a Creta, a Etrúria, a Tartessos, i entorn de l'any 1000, a Catalunya: «... com aquells monjos del Pirineu, l'any 1000, aïllats entre un món de barbàrie, tot salvaguardant, a fi de transmetre'l a temps millors, el moll de les cultures anteriors.»¹⁷ Es posen així, des d'aquest «reducte pirinenc», les bases per al bastiment d'un país, d'un món: és la idea central de la novella *Cercamón* i de la seva continuació, *Raimon o el seny fantàstic*. L'edificació es farà des de Catalunya, des de Catalunya-Occitània, en l'època medieval, i, com en la tradició romàntica, s'idealitzarà al màxim el marc històric.

5. La primera citació correspon a *Del paro*, p. 77, i la segona a *La Mediterrània*, p. 18, o també de la mateixa manera a la p. 203.

6. *Ibid.*, p. 49. Més exemples a les ps. 11 i 51.

7. *Ibid.*, p. 134. També a les ps. 12 i 135.

8. *Ibid.*, p. 135.

9. *Ibid.*, sobretot el capítol onzè.

10. *Ibid.*, p. 12.

11. *Ibid.*, p. 12.

12. *Ibid.*, ps. 17, 20, 12 i 19. Tot aquest raonament es pot veure també a *Del paro*, sobretot a la p. 19.

13. RACIONERO, *La Mediterrània*, p. 9 i ss., i *Del paro*, p. 139.

14. MIQUEL PORTA, *Civilitzar els bàrbars*, «El País» (28 abril 1985), p. 3 (del «Quadern de Cultura»).

15. RACIONERO, *La Mediterrània*, ps. 71 i 83.

16. Vegeu l'extravagant i ridícul article de RACIONERO, *Barbarie en Bruselas*, «El País» (26 juliol 1985), o a «El Correo Catalán» (28 agost 1985).

17. RACIONERO, *La Mediterrània*, p. 140.

Abans de seguir endavant amb la nostra anàlisi de les obres de Racionero pensem que és necessari de fer unes breus consideracions. Hi ha, certament, moltes maneres d'abordar-les. Es pot fer des d'un punt de vista estrictament literari. Les obres no el resistirien. La qualitat, en aquest sentit, tal com hem dit més amunt, és nulla. Es pot fer també des del punt de vista de la llengua. És l'operació que que han realitzat, per exemple, Pericay i Toutain.¹⁸ Les conclusions, resumides en una entrevista recentment concedida a un setmanari, són clares: Racionero «... és un perfecte ignorant de l'idioma», la novel·la *Cercamón* «... és una obra impresentable».¹⁹ El punt de vista que prendrem és l'històrico-ideològic. No pretenem en absolut de qüestionar la utilització de la història en les narracions.²⁰ Només tenim interès a destacar el flagrant abús d'aquesta utilització que fa l'autor i les causes ideològiques que l'hi condueixen gairebé indefectiblement. Per tant, no ens preocupa el desplaçament cronològic que es fa d'alguns personatges ni la invenció de diàlegs, que algun autor ha arribat a qualificar de sorprenents,²¹ i que en tot cas estan farcits de tòpics pairalistes. Ens interessa el falsejament volgut de la història de cara a construir un passat ideal, però irreal i purament fantàstic. Un passat ideal que no s'edifica gratuïtament sinó en funció d'una ideologia, d'un —com hem anat dient— projecte ideològic concret.

La Catalunya medieval que presenta Lluís Racionero podria ser definida, de manera general, a partir de dues característiques: ésser un país ple de pau, no feudal, i ésser un país ple de llibertats, un gran país en definitiva. Comencem per aquesta tranquil·litat, aplicada sobretot a l'aspecte social. Escriu Racionero: «El medi econòmic i social catalano-occità *no era pas* —tal com ho suposen molts autors que conceben la història del Sud a imatge i semblança d'allò que era el Nord— *un sistema feudal, sinó un sistema urbà*». I afegeix tot seguit: «Existia una població urbana notable en la Mediterrània, quelcom que no succeïa pas en aquells moments en el Nord, i *la noblesa no era pas germànica feudalista, sinó romanitzada urbana.*»²² De nou, l'autor juga amb els mots —de cara a fer-los encaixar en el seu discurs—, oposant feudal a urbà, com si a les ciutats el feudalisme fos antinatural. La diferència entre el Nord, feudal i bàrbar, i el Sud (Catalunya i Occitània, en aquesta ocasió), refinat i urbà, serà, aleshores, abismal: «¿Què podia fer una dama occitana del segle XI, portadora d'una tradició antiga refinada, acostumada a la tradició urbana de la Mediterrània, enfrontada amb la prepotència creixent i la intervenció imminent dels bàrbars, senyors de la guerra,

18. Xavier PERICAY i Ferran TOUTAIN, *Verinosa llengua* (Barcelona 1986), ps. 105-107.

19. Francesc BURGUET, *Verinosa llengua, un any després. I si practicàvem el «terrorisme» lingüístic?* (Entrevista a Xavier Pericay i Ferran Toutain), «El Món», núm. 258 (3 abril 1987), p. 48.

20. De fet, en les narracions hi ha una clara voluntat, per part de l'autor, de fer història simplement. Així, per exemple, *Raimon o el seny fantàstic* està farcit de pàgines extretes dels llibres d'història, amb les quals es vol situar de manera ben concreta el desenvolupament de l'acció. Vegeu, com a paradigma, la introducció del capítol 42 (ps. 231 i ss.), titulat significativament «Els almogàvers a Bizanci». Les explicacions històriques de Racionero, d'altra banda, no solen anar més enllà dels fets polítics, i encara únicament són dignes d'atenció els actes dels reis i els grans senyors. El mateix es pot dir de *Cercamón*, novel·la en la qual, per exemple, tot l'inici d'un capítol (ps. 60-61) sobretot és extret d'una Crònica musulmana.

21. Anton M. ESPARDALER, *La novella de palla*, «Saber», núm. 1 (1985), p. 73. Altres crítiques en aquest sentit, a Josep M.ª MARQUÈS, *Novelles històriques*, «Punt-Diari» (17 setembre 1983).

22. RACIONERO, *La Mediterrània* p. 99. Els subratllats són nostres.

brutals i caçadors, els quals feudalitzaven el Nord d'Europa i miraven cobejosos i amenaçadors l'hivern de Càpua de la Mediterrània?»²³

Aquesta oposició li serveix per sustentar les tesis diferencials Nord-Sud d'Europa, i per situar, a la vegada, el nostre país entre els millors, o sigui entre els urbans, lliures, civilitzats, refinats. Escriu: «Hi ha dues Europes: l'una feudal i l'altra urbana, l'una freda i l'altra temperada, l'una bàrbara i l'altra civilitzada ...», o bé: «... el xoc dels bàrbars contra els mediterranis urbans, del feudalisme nòrdic contra les municipalitats meridionals»²⁴ De la dicotomia, en sorgirà la primera de les característiques del territori, un país lliure, no feudal, i, en tot cas, quan el feudalisme hi arribarà serà d'importació (introduït pels bàrbars nòrdics): «En el segle XII el Pirineu no era, com ara, una frontera, sinó l'espina dorsal d'un país que venia del Roine fins a l'Ebre, des de la Mediterrània fins a l'Atlàntic. En aquest àmbit culturalment homogeni, l'ocupació de les planes després de l'expansió demogràfica del segle XI, organitzada segons un sistema amb llibertats més grans que el feudalisme, originà un medi econòmic amb excedents de producció suficients per a l'existència d'artesans i, fins i tot, de literats, científics, músics i recitadors», i el país nascut entorn de l'any mil s'omplí de «gent propietària en "alleu"».²⁵ En definitiva, res de feudalisme. Tal com es diu a *Cercamón* en boca d'Arnau de Castellbò: «... som un país ric i de vida agradable. Hem assolit de preservar els nostres dominis del bàrbar feudalisme del nord ...»²⁶ Segons Lluís Racionero, el feudalisme és típic del Nord, de l'hàbitat dels bàrbars: «A l'interior, en el Nord, en les zones controlades per visigots, saxons o francs, és on s'estableix i té el seu bressol el feudalisme», i, per tant, perquè el Sud —lliure i civilitzat— es feudalitzi, cal recórrer a la invasió, que aporta un «feudalisme d'importació»: «... amb la invasió dels francesos, els quals instauraren un sistema econòmic i social calcat del feudalisme germànic.»²⁷

No és excessivament difícil de veure les imprecisions i falsedats que comporta el desenvolupament que de la primera de les característiques de la Catalunya medieval es fa en les obres de Racionero. Donada aquesta claredat, només formularem tres observacions, sense entrar excessivament en detall. Primerament, s'ha de remarcar que l'oposició entre ciutats i feudalisme és simple i desfasada en l'actualitat. Pirenne, en la primera meitat d'aquest segle, en fou un defensor. Racionero, oblidant totes les aportacions posteriors, se'l pren al peu de la lletra i àdhuc en simplifica els plantejaments.²⁸ La remarca de Carlos Estepa Díez és significativa: «Les ciutats medievals no van en contra del món feudal, sinó que la seva formació i desenvolupament s'han de veure com a propis de l'evolució de les societats feudals.»²⁹ Per tant, la vida urbana és totalment factible i lògica dins un món feudal. No hi ha, com sosté Racionero, oposició. Tampoc no sembla sostenible

23. *Ibid.*, p. 111.

24. *Ibid.*, ps. 79 i 73.

25. *Ibid.*, p. 102.

26. RACIONERO, *Cercamón*, p. 101.

27. RACIONERO, *La Mediterrània*, ps. 108 i 102.

28. Els arguments primitius són més matisats i d'una més gran complexitat. Racionero no hi ha accedit. L'autor cita les obres de Pirenne, *Ibid.*, ps. 210-211.

29. Carlos ESTEPA Díez, *Els orígens de la ciutat medieval*, «L'Avenc», núm. 44 (1981), p. 25. De la mateixa opinió és Rodney Hilton: «*La vida urbana fue desarrollándose dentro de la sociedad feudal como consecuencia del progreso de las fuerzas económicas y sociales...*» («Comentario» a *La transición del feudalismo al capitalismo*, Barcelona 1982, p. 156). Vegeu també, del mateix autor, *Feudalism in Europe: Problems for Historical Materialists*, «New Left Review», núm. 157 (1984), ps. 89-91. Sobre els vincles de dependència feudal en el treball assalariat en les ciutats es pot consultar el ja clàssic llibre de l'historiador polonès Bronislaw GEREMEK, *Le salariat dans l'artisanat parisien aux XIII-XVe siècles* (París 1968).

un segon element, el d'un feudalisme importat per a la zona d'entorn del Pirineu. Dues són les raons: en primer terme, per la mateixa noció de feudalisme d'importació per a la definició del sistema social de les collectivitats meridionals, i, segonament, pel senzill motiu que no calia una imposició d'una situació ja existent. Centrem-nos en la primera raó. La idea que contempla l'existència d'un feudalisme típic, clàssic i pur, el que Racionero assimila amb el Nord i els bàrbars, està superada des de fa un cert temps. El singular feudalisme ha deixat lloc al seu plural, feudalismes. Les monografies d'autors com Robert Fossier, Georges Duby, Pierre Bonnassie, Pierre Toubert o, entre altres, Jean-Pierre Poly, han mostrat les característiques particulars dels feudalismes en zones diferents. Fins i tot algun autor ha suggerit, per exemple en el Col·loqui de Roma de 1978, que les feudalitats més incompletes serien les nòrdiques —les antigament denominades clàssiques i pures— i no les meridionals - mediterrànies. En concret per a Catalunya, Pierre Bonnassie ha mostrat amb gran rigor la inconsistència de la visió que considera importat el feudalisme català.³⁰

La segona raó es relaciona estretament amb la tercera de les observacions, segurament la principal: Luíis Racionero ens proposa un país no feudal en els segles posteriors al canvi de mil·lenni. Hem transcrit fins aquest moment bona part de les afirmacions que ho argumenten (?). Caldrà, no obstant això, afegir que en tota la novella *Cercamón* no hi ha un sol indicatiu que permeti d'entreveure que la societat descrita és de tipus feudal. Tranquillitat social, llibertat, un país sense conflictes interns, una pagesia —que gairebé no apareix— avaladora dels projectes dels dirigents nobles. Tot plegat entra en col·lisió amb el que sabem sobre l'època, sobretot després de les investigacions de Bonnassie i els seus seguidors. Catalunya, segons els autors anteriors, esdevé feudal al segle onzè, després d'intensíssimes lluites i de cruentos conflictes socials, posteriorment a l'intent de la noblesa d'apoderar-se dels fruits del creixement econòmic precedent, obra bàsicament de la pagesia. Les noves relacions socials, basades en la violència, perduraran durant molts de segles al nostre país. Racionero, però, ho oblida o ho ignora, i ens descriu un passat il·lusionari, inventat, irreal i mític. Sobta, tanmateix, veure esmentada —que, és clar, no vol dir llegida ni tampoc entesa— l'obra de Bonnassie a *Cercamón*.³¹ La ignorància és segurament interessada. Les evidències podrien malmetre la idea d'un país mític i lliure, punt de referència inevitable en el país present. La definició teòrica del mateix Racionero sobre la novella històrica agreuja la contradicció: «*La novela histórica es una obra de ficción en prosa que pretende comunicar el espíritu, costumbres y condiciones sociales de una edad pretérita con realismo en el detalle y fidelidad al suceso histórico.*»³² Com és perceptible, la contradicció és flagrant: l'autor teoritza una cosa i fa a la pràctica just el contrari. A la contradicció amb els historiadors que han estudiat l'època (d'Abadal a Bonnassie, passant per Salrach o Junyent, posem per cas), Racionero n'afegeix una de nova, sens dubte més greu: amb ell mateix.

30. Respecte a tota aquesta qüestió, vegeu sobretot Paulino IRADIEL, *Feudalismo mediterrani: un estat de la qüestió*, «Debats», núm. 5 (1982). També les actes del Col·loqui de Roma, a *Structures féodales et féodalisme dans l'Occident méditerranéen (Xe-XIIIe siècles)*. Bilan et perspectives de recherches (Roma 1980). Per al cas català, vegeu Pierre BONNASSIE, *Catalunya mil anys enrera. Creixement, economia i adveniment del feudalisme a Catalunya, de mitjan segle X al final del segle XI*, 2 vols (Barcelona 1979-81).

31. «Pierre Bonnassie —escriu Racionero—, a *Catalunya mil anys enrera*, ha fet un estudi completíssim de l'economia i societat als segles X i XI» (*Cercamón*, p. 199).

32. RACIONERO, *El difícil ejercicio de reinventar el pasado*, «El País» (5 febrer 1984), p. 1 (del suplement «Libros»).

La segona de les característiques de la Catalunya medieval de l'autor és que es tracta d'un país ple de llibertats, d'un gran país. En l'època medieval la democràcia ja havia arribat a Catalunya: «De les convocatòries successives de pau i treva nasqueren les corts catalanes, primera assemblea democràtica d'Europa ...», i, fins i tot, s'atorgaven constitucions liberals —el pacte entre el rei Pere el Gran i les Corts de 1283 és qualificat de «vertadera constitució liberal i moderadora de Catalunya».³³ La historiografia romàntica catalana considerava les Corts catalanes medievals com a democràtiques. Actualment ningú mínimament informat no sosté aquesta tesi. Ha restat com el que és, un mite.³⁴ ¿Com pot ser democràtica una institució en la qual només es troba representada una mínima part de la població? ¿Qui hi representava la pagesia —el grup més nombrós? I les classes populars urbanes? La resposta és ben senzilla: ningú. Quina és la «democràcia» de Racionero? L'aplicació, a més, de termes contemporanis al passat és perillosa i, sovint, interessada. No permet comprendre el passat tal com era sinó tenyit de present. I no hauria de ser així, excepte, és clar, que l'única intenció sigui recórrer al passat per sustentar un present i un futur. De la mateixa manera, veure intents liberals a l'edat mitjana és com a mínim dubtós, i més quan, segons Martín, les Corts de 1283 el que fan és reconèixer i legalitzar l'organització feudal de Catalunya.³⁵

Els Usatges són un altre element, segons l'obra de Racionero, que ajudà a fer de Catalunya un país lliure, gran i democràtic. «Quan Oliba morí havent assegurat la pau i treva —escriu Racionero en boca de Gilabert—, i Ermessenda aprofità les successives proclamacions per fomentar la formació de les Corts i la redacció dels Usatges, aquest país esdevingué florent i lliure.»³⁶ Aquests Usatges, definits com a «primer codi civil d'Occident», haurien estat redactats el 1065 pel lletrat de la comtessa Ermessenda, la «inspiradora de la legalitat naixent».³⁷ Són necessàries diverses precisions: segons la tradició fixada pels *Gesta comitum barcinonensium*, els Usatges haurien estat redactats en bloc i instituïts per Ramon Berenguer I i Almodis el 1068. Però aquesta visió ja fou posada en dubte per Ficker el segle passat, i de llavors ençà es manté la idea d'una elaboració progressiva, idea que s'ha anat enriquint amb les noves investigacions i que dista molt de l'exposada per Racionero. De fet, però, allò més criticable de la visió de l'autor és de nou que aquest text sigui propiciador de llibertat. La «legalitat naixent» a la qual s'alludeix no és altra que la de l'Estat feudal, necessitat de codificar la violència que el sustenta.³⁸ L'autor, de nou, ho ha ignorat.

S'ha de considerar en el mateix sentit que Racionero escrigui que l'abat Oliba tenia un «exquisit tacte de pactista», que a Poblet «es conserva el codi genètic d'una civilització», o bé que els monestirs pirinencs «foren nucli germinal d'una nova cultura, tot aglutinant a llur voltant les relacions socials d'un país que estaria cridat a ser, per la seva extensa fusió de tendències generatives, el cromosoma d'Europa».³⁹ I, la llibertat, en el camp religiós, permetria intentar des de

33. RACIONERO, *La Mediterrània...*, p. 82, i Raimon p. 128.

34. Vegeu, sobre aquest punt i en general, les interessants reflexions de Miquel BARCELÓ, Borja de RIQUER i Enric UCELAY DA CAL, *Sobre la historiografia catalana*, «L'Avenç», núm. 50 (1982).

35. José Luis MARTÍN, *Pactisme polític i consolidació senyorial a Catalunya*, «L'Avenç», núm. 74 (1984), p. 52.

36. RACIONERO, *Cercamón*, p. 101.

37. RACIONERO, *La Mediterrània*, p. 82.

38. BONASSIE, *Catalunya mil anys enrera*, vol. II, p. 181. Sobre els Usatges, vegeu sobretot *Ibid.*, ps. 162 i ss., i Joan BASTARDAS, *Usatges de Barcelona. El codi a mitjan segle XII* (Barcelona 1984).

39. RACIONERO, *Cercamón*, p. 76, i *La Mediterrània*, ps. 71 i 83.

Catalunya la «... concòrdia de tots els homes en una mateixa religió i una mateixa ciència, ja que tots tindran un mateix sistema de pensar»,⁴⁰ tal com diu el protagonista a *Raimon o el seny fantàstic*, que és en gran part la crònica d'aquest intent fallit. En definitiva, la mistificació de la Catalunya medieval per part de l'autor és evident i la utilització interessada de la història, clara.

Ús i abús de la història en l'obra de Racionero

L'abús que Racionero fa de la història no es limita, però, a l'edificació d'un marc ideal per a la Catalunya medieval, sinó que esdevé sistemàtic de cara a elaborar un passat veritablement modèlic per al present. Els exemples són molt nombrosos. Ens centrarem a continuació en dos: en la tesi de l'autor segons la qual el català no prové del llatí, i en la que els àrabs no envaïren mai la península Ibèrica. En la primera qüestió Racionero comença plantejant que amb la invasió romana de la Península el llatí no s'estendria en un principi a totes les capes de la població: «El llatí es parlaria a les ciutats administratives, als ports i als tribunals; però la immensa majoria del poble ni parlaria llatí entre ells ...». Per aquesta causa es demana: «Què es parlava aleshores en aquestes contrades?» La seva resposta és taxativa: «Lògicament, la mateixa llengua que ara, però en versió antiga.» És a dir, en èpoques reculadíssimes aquí es parlava una mena de català antic. Més endavant explicita: «Aquí es parlava un llenguatge que cobria el territori estès des de la Toscana fins a Alacant i Bordeus, la llengua d'osc, l'idioma dels oscs o antics ligurs que cobria tot aquest arc mediterrani i que fou l'idioma que continuà existint en caure l'imperi.» Tenim, doncs, un idioma antic que resistí l'impuls del llatí, subsistí, i del qual «es deriven les anomenades llengües romàniques que són germanes entre si, però no filles del llatí». I afegeix: «D'aquí prové el fet que el català i el valencià siguin comuns, no pas des de la conquesta de Jaume I, sinó des de la prehistòria.»⁴¹

És simptomàtic de constatar que en aquesta ocasió l'autor no sosté bibliogràficament el seu argument. D'altra banda, hauria estat ben difícil o impossible de fer-ho. Però, ¿per què tots els estudiosos que el precediren s'erraren fent sorgir les llengües romàniques del llatí? Doncs, senzillament, perquè s'ho miraven amb una òptica centralista. Escriu: «Però tot això no convé als centralistes, els quals prefereixen un llatí conqueridor com a origen de tota cultura.» I més endavant afegeix, amb falsa senzillesa: «Per això ha de ser un ignorant, però humil venerador del sentit comú, sense aspiracions universitàries, com el qui escriu això, el qui hagi de posar en relleu la clamorosa tergiversació de la història i de la cultura que s'ha perpetrat *ad majorem gloriam* de Roma i de tots els centralismes imperials, ja siguin de París, de Madrid o de Berlín.»⁴² Segurament no val ni tan solament la pena de fer referència a la falsedat i grolleria de les especulacions de Racionero. Valgui, en tot cas, el següent text de la *Història de la llengua catalana* de Prats i Nadal: «És un lloc comú que nosaltres som un poble llatí i que la romanització del país és el primer moment decisiu de la nostra història. Si això és veritat pel que fa a la història concebuda en termes generals, és indiscutible pel que fa a la llengua.»⁴³ Notem, abans de continuar, tres observacions:

40. RACIONERO, *Raimon*, p. 80.

41. RACIONERO, *La Mediterrània*, ps. 92, 92-93 i 93. Els subratllats són nostres.

42. *Ibid.*, p. 93.

43. Josep M. NADAL i Modest PRATS, *Història de la llengua catalana*, 1. *Dels inicis fins als segle XV* (Barcelona 1982), p. 51.

haurem de suposar, en primer lloc, que l'interès de l'autor és la recerca d'unes arrels tan llunyanes com sigui possible al català, passant —com ve essent habitual en ell— pel damunt de la realitat històrica; sobta molt, segonament, la diferenciació que Racionero fa entre el valencià i el català, i, finalment, allò que més sorprèn: l'acusació de centralistes per a aquells que defensen que les llengües romàniques provenen del llatí. De fet, però, Racionero veu centralistes arreu; és com una mena d'obsessió, com es pot notar en el segon dels exemples que analitzarem.

El capítol setè de *La Mediterrània i els bàrbars del Nord* es titula «Els àrabs no envairen Espanya», adaptació de l'obra d'Ignacio Olagüe, *Les arabes n'ont jamais envahi l'Espagne*, publicada l'any 1969 a París. Racionero escriu: «La tesi d'Olagüe és que la islamització d'Espanya no fou una invasió armada, sinó una difusió cultural per la qual els hispano-romans adoptaren la cultura més avançada de l'època, la qual era l'Islam, tot preferint-la a la barbàrie dels visigots i d'altres invasors del Nord europeu.» El fet interessa a l'autor per la utilització que se'n pot fer de cara a sostenir la distinció entre el Nord bàrbar i el Sud civilitzat, però li interessa sobretot per a fer-ne una projecció política en el present. Així escriu: «El tema, encara que és apassionant, no seria res més que una disquisició acadèmica, si no fos perquè implica una qüestió d'enorme importància històrica pel que fa al moment polític actual. Si la tesi d'Olagüe és certa, ens trobem davant d'una altra manipulació de la història amb fins polítics. Els fins no serien d'altres sinó els de justificar l'ocupació militar de les regions costaneres espanyoles per l'exèrcit astur-leonès, castellà i catalano-aragonès. Si allò que diu Olagüe és cert, «els àrabs» no eren sinó els mateixos habitants de les ciutats i comarques espanyoles, els quals s'erigien en grups independents —*taifes*— en un sistema d'autonomies descentralitzades molt similar, pel que fa a dimensions, a l'ideal de la polis grega. Llavors la «Reconquesta» seria el moviment imperialista d'un grup guerrer per a imposar la seva hegemonia sobre uns territoris autònoms.»⁴⁴

Són nombrosos els comentaris que poden fer-se a un text com l'anterior. Podem començar per la crítica que es fa al concepte «Reconquesta». És ben cert que es tracta d'un concepte amb una forta càrrega ideològica, però els arguments donats per l'autor per contradir-lo són febles: «És una constant en la història que els guerrers muntanyesos i esteparis ataquin les ciutats riques i civilitzades de les valls costaneres; així s'esdevingué repetidament entre les estepes i muntanyes de l'Àsia central i les cultures xinesa, índia i mediterrània. De la mateixa manera s'esdevingué en la península ibèrica entre les muntanyes i altiplans del Nord i les regions andalusa i mediterrània. Després, els historiadors han dissimulat aquesta antiga situació d'ocupació sota una llegenda de croada, reconquesta i alliberament. Per això s'hagueren d'inventar prèviament una "invasió".»⁴⁵ És a dir, no hi pot haver reconquesta pel fet de no existir una invasió que la precedeixi. El concepte és evidentment ideologitzat, inventat per poder justificar una invasió, però no pot ésser revisat a partir del falsejament històric, com fa Racionero. Allò que interessadament s'ha convingut a denominar «reconquesta» és senzillament una brutal invasió feudal d'una altra societat, d'unes terres mai no posseïdes: al-Andalus.⁴⁶ És aquesta la raó per la qual el concepte ha de ser erradicat. No cal, doncs, inventar excuses sota forma de descobriments històrics.

44. RACIONERO, *La Mediterrània*, ps. 88-89 i 89. Els subratllats són nostres.

45. *Ibid.*, p. 89.

46. Abilio BARBERO i Marcelo VIGIL, *La formación del feudalismo en la Península Ibérica* (Barcelona 1978); o, per exemple, Miquel BARCELÓ, «L'enemic de lluny», dins *Girona dins la formació de l'Europa medieval, 785-1213* (Girona 1985).

A més, la base documental de la tesi de Racionero és, a part d'única, inconsistent. No és que Olagüe hagi estat oblidat per anticentralista o per dir «coses que no poden dir-se en castellà»,⁴⁷ sinó per la feblesa històrica de les seves teories. El medievalista Pierre Guichard va publicar l'any 1974 un article titulat *Les arabes ont bien envahi l'Espagne. Les structures de l'Espagne musulmane*, en el qual rebat de manera categòrica les tesis d'Olagüe, i acaba qualificant l'obra d'aquest autor d'insostenible i d'ésser història-ficció.⁴⁸ D'altra banda, totes les investigacions històriques dutes a terme fins al moment contradiuen la visió d'Olagüe.⁴⁹ Racionero, de nou, les ignora. És curiós de constatar, això no obstant, que quan l'autor va escriure el capítol sisè de *Cercamón* —que porta per títol «Ermengol a Còrdova»— encara no devia haver fet tan gran descobriment, ja que hi apareixen els «alarbs» i s'utilitzen fonamentalment referències i textos de l'obra de Claudio Sánchez Albornoz, un dels més acèrrims defensors de la noció de «reconquesta».⁵⁰

Tanmateix, potser el que més sobta del text de Racionero és l'assimilació de les taifes a autonomies descentralitzades, emprant d'aquesta manera un llenguatge totalment actual. Per una banda, unes comunitats, uns territoris autònoms, autonomies descentralitzades, i de l'altra un moviment imperialista o centralista. Tot estarà a punt per permetre a Racionero d'escriure: «*Aquells qui ara polemitzen sobre autonomies regionals* farien bé de posar en crisi la versió oficial de la història d'Espanya elaborada pels centralistes a fi de justificar llur domini. I farien bé de revisar llur visió sobre l'"invasor" àrab que ha servit de justificació per a tota classe d'imperialismes.» I, encara: «*Aquells que s'ocupin seriosament de les autonomies regionals* haurien de començar per aquesta revisió, per tal de situar llurs arguments en la perspectiva històrica correcta. Les coses canvien molt quan es pensa que les taifes foren anihilades, no pas perquè eren mores, sinó perquè eren independents.» A continuació de les anteriors crides als polítics, i sobretot als polítics catalans, els fa, però, una advertència: l'anomenada «reconquesta» de Tortosa fou imperialisme de Barcelona sobre Tortosa, i llavors: «Si es vol autonomia regional, cal estar disposat a reconèixer, per la mateixa lògica, autonomia comarcal dins de les regions.»⁵¹ La lectura política és evident. Racionero cerca una referència en el passat a aquells que treballen en la configuració de les autonomies actuals, una referència que els permeti de sostenir actituds presents i que avali la tesi segons la qual el centralisme espanyol *sempre* ha fet la guitza a les autonomies, des del segle dotzè. La millor definició d'aquest afer ens l'ha donada el mateix Racionero en una frase esmentada més amunt, aplicada però en aquesta ocasió a ell mateix: «... ens trobem davant d'una altra manipulació de la història amb fins polítics.»

Un cop analitzats els dos casos anteriors de clar ús i abús de la història per part de Racionero, entrem ara a veure com de la mateixa manera dona cos al nucli central de les dues novel·les i, en especial, de *Cercamón*. Hi intervenen molts dels elements que hem vist fins el moment. El nucli és la construcció d'un país i, per extensió, d'una civilització, a les nostres terres. Ambdues empreses a vegades es

47. RACIONERO, *La Mediterrània*, p. 88.

48. Pierre GUICHARD, *Les arabes ont bien envahi l'Espagne. Les structures sociales de l'Espagne musulmane*, «Annales E.S.C.», núm. 6 (1974).

49. Vid., per exemple, GUICHARD, *Al-Andalus. Estructura antropològica de una sociedad islàmica en Occidente* (Barcelona 1976). També BARCELÓ, *La invasió àrab-musulmana i Catalunya*, «L'Avenc», núm. 7-8 (1978).

50. RACIONERO, *Cercamón*, ps. 59-65 i p. 193.

51. RACIONERO, *La Mediterrània*, ps. 94 i 95. Els subratllats són nostres.

confonen, essent l'una projecció de l'altra. Al principi de *Cercamón*, Ermessenda, la nit darrera abans del canvi de millenni, pensa: «Però, i si el món no acabés ara? Aleshores no tindriem excusa: caldria bastir-ne un altre; un món a la nostra imatge, com sempre ha existit en aquestes muntanyes pirinenques i les seves vessants, del Mediterrani fins a l'Aquitània, de l'Ebre al Roine. Pensar això, em dóna vertigen. Jo sé molt bé com podria fer-se; però la tasca, enorme, em depassa i m'aclapara; i no obstant sé que hauré de fer-la, si el món no s'acaba.» I el mateix personatge explica com Gerbert d'Aurillac també estava implicat en el projecte: «En ensenyar-nos gramàtica, retòrica i dialèctica, o la música i l'astronomia basades en matemàtica i geometria, sempre ens ho presentava com a supervivència d'un món esplendorós i s'entusiasmava invocant la possibilitat de fer-lo renéixer. Aquesta dèria era constant en Gerbert.»⁵² Però, ¿per què a les terres que esdevindran catalanes? La resposta podem trobar-la en boca del dux Ursèol: «Roma tingué el seu esplendor, Venècia no és prou forta; les energies han estat gastades. La creació es mou de lloc, la civilització es desplaça: de Babilònia va passar a Grècia, dels grecs als romans, ara ve cap a vosaltres. No em pregunteu per què, són moltes forces que hi actuen: la terra, els cels, les races, la riquesa, els coneixements, tot es lliga i es desplaça amb el moviment dels pobles. Ara és el Pirineu el lloc propici: aprofiteu-lo, és el vostre deure com a nobles brots de l'alta i antiga nissaga que dirigeix aquesta terra»; o bé: «No podem seguir en el buit deixat pels grecs i abandonar el Mediterrani a la barbàrie d'uns homes del nord, tot just sortits del bosc. Som dipositaris d'una antiquíssima tradició a la qual devem fer honor. Cal bastir un món nou i per això, entre moltes coses, és necessària una arquitectura, un art ...»⁵³

El naixement d'una nova civilització a les nostres terres, després que aquesta hagi tingut com a bressol l'Àsia Menor, Grècia i Roma, tindrà com a puntal bàsic l'art, el romànic: «... cada renglera de capitells és una frase, cada pòrtic un cant, cada passeig un himne, per això es canta caminant. Així haureu de bastir, Oliba, els grans claustres del temps futur, per a un món que cal fer néixer.»⁵⁴ L'origen de l'art romànic es trobarà, doncs, a Catalunya, així com la primera poesia lírica, la dels trobadors, o la primera filosofia en llengua vernacla, la de Ramon Llull.⁵⁵ Els elements anteriors contribueixen a la mistificació i mitificació de Catalunya en l'època medieval —a més de ser un país lliure i gran, ara s'afegeix que juga un rol de mare de la nova civilització, lligant amb la consideració que hem fet respecte al «cromosoma d'Europa» o «el codi genètic d'una civilització»—, però no són nous. Un autor empordanès, Alexandre Deulofeu, desenvolupa, a la primera meitat del segle actual, una sèrie de teories sobre el naixement d'una nova civilització a Catalunya a l'època medieval, amb tots els seus elements, de l'art romànic a la literatura. No sabem, però, si Lluís Racionero les desconeixia o només ho calla per presentar com a noves les seves tesis. En tot cas, vegeu-ne les similituds. Deulofeu escriu sobre el romànic: «... representa la plasmació d'una nova ànima, o més precisament el retorn dels pobles autòctons d'Europa, sense entrebancs ni lligams, a la vida després d'un somni de segles»; o bé, a les cobertes de *Catalunya, mare de la cultura europea s'escriu*: «Amb aquest volum es demostra com la cultura europea, aquesta cultura que ha esdevingut un civilització universal, ha nascut a Catalunya. Són catalans els primers arquitectes del ro-

52. RACIONERO, *Cercamón*, ps. 15 i 23.

53. *Ibid.*, ps. 34 i 32.

54. *Ibid.*, p. 40.

55. RACIONERO, *La Mediterrània*, p. 93.

mànic, Abat Garí, monjo Selva, així com els pintors i escultors, Ramon de Bianya, són catalans els primers trobadors, Ot de Montcada, els primers filòsofs, Ramon Martí, Ramon Llull, els músics i els primers científics, Ramon Llull, Arnau de Vilanova ...»⁵⁶ Tot i els grans esforços de Deulofeu, les seves tesis no solament no foren provades, sinó que han estat totalment refutades. Racionero tira pel dret i ho dona com a segur i cert.

En el naixement de la civilització és fonamental i indestriable en Racionero la construcció d'un país —a banda i banda dels Pirineus: «Oliba i el comte Ermengol d'Urgell, així com els altres parents de Besalú i de Barcelona, aconsellaren al bisbe Ermengol d'abandonar la idea d'una Septimània que reunís els antics dominis visigòtics i construir, en comptes d'això, un país pirinenc ...» Però, com es fa un país? El bisbe Ató ho explica de la següent manera a Ermessenda: «Gerbert t'ha parlat de fer un país: doncs un país són pobles, masies i famílies aplegades. Això es fa amb el comerç, la pau i els camins.»⁵⁷ La Treva de Déu, com el romànic, serà un altre puntal bàsic de l'empresa.⁵⁸ Els dirigents no només construeixen un país, sinó que també *fan país* —tal com diu Oliba:⁵⁹ «Tu saps que bastim ponts i camins per a fer país ...» L'intent de construcció del país a banda i banda dels Pirineus fracassarà per culpa del triomf dels bàrbars del Nord: «El nord triomfava amb l'espasa de Montfort; els designis de Blanca i la venjança del papa coincidiren a voler anul·lar la civilització dels trobadors i els càtars. D'aquesta immensa, deplorable, fatídica desfeta un 12 de setembre de 1213 arrencà el naixement del país que no va ésser.»⁶⁰ Restava, però, alguna esperança, totalment frustrada després del Tractat de Corbeil: «Anaven de pressa i sense parlar, neguitosos de posar davant del rei la càrrega d'unes portentoses decisions que canviaven totalment la història de la dinastia catalana i el projecte de país bastit d'ençà de l'any mil pels comtes-reis de Catalunya.» Racionero, aleshores, seguint una vella tradició d'arrel romàntica, acusarà el rei Jaume I: «Alguna raó poderosa impulsà el valerosí rei Jacme a lluitar contra el sud per crear un país nou, en comptes de defensar al nord allò que havia estat herència del seu pare i reialme del seu avi, el cast rei Anfós, el país pirinenc, català-occità dels avantpassats, la nissaga dels Belló de Carcassona. Aquell origen llunyà de la seva raça fou oblidat pel rei En Jaume ...»⁶¹

Les persones cridades a construir el país eren poques i selectes, membres totes de l'aristocràcia: «El món semblava refer-se, a poc a poc, per obra d'uns pocs i, en aquells moments, vàrem arribar a creure que entre nosaltres podríem fer-ho; tots érem parents: comtes, bisbes, abats, i com a cosa de família vàrem intentar una teocràcia civilitzada, usant l'església com a moderadora, els comtats com a mans seves i els monestirs per proveir els homes.»⁶² Els personatges fonamentals seran Ermessenda —«... vaig ésser conscient que la tasca de la nostra nissaga queia ara senceraament sobre les meves espatlles ...»—,⁶³ Oliba, Ermengol, Gerbert d'Aurillac —que resultarà estar implicat també en el projecte de Llull, Mohidín i Arnau de Vilanova, ja que, com diu el segon, «Gerbert era un dels nos-

56. Alexandre DEULOFEU, *L'Empordà, bressol de l'art romànic* (Figueres 1978⁴), p. 10, i *Catalunya, mare de la cultura europea* (Figueres 1976).

57. RACIONERO, *Cercamón*, ps. 43 i 48.

58. *Ibid.*, p. 72.

59. *Ibid.*, p. 69.

60. *Ibid.*, p. 153.

61. RACIONERO, *Raimon*, p. 60, i *Cercamón*, p. 176.

62. *Ibid.*, p. 74.

63. *Ibid.*, p. 84.

tres ...»—, ⁶⁴ entre —pocs— altres. En suma, la classe dirigent, preparada d'antuvi expressament: «... quan Oliba, Ermengol i jo i els altres parents de la branca comtal de Carcassona, fórem educats per a manar en les terres dels nostres avantpassats.»⁶⁵ Els dirigents esdevenen protagonistes únics de la història, la resta són meres comparses. Vegeu, per exemple, la descripció que Racionero fa del poble en un dels pocs moments en què apareix: «En sentir els crits de les dones, alguna de les quals havia caigut a mans de la xusma, que la grapejava brutalment, excitada pel fum i la forta olor del vi que s'escolava de les bótes trencades en els rebostos saquejats, Raimon pensà en Meliosa la jueva i es precipità carrer avall per tal de protegir-la [...]. Només un pagès hirsut de cabell rogenç i mirada feresta, que feia tuf de greix, suor i vi ranci, continuà empenyent amb ràbia.»⁶⁶ Els dirigents, membres de la classe dominant, seran aleshores, davant la vulgaritat i incapacitat de la resta, els qui ho faran tot, els únics constructors d'un país. Mai no sabrem, però, qui es pensa Racionero que treballava la terra, o d'on sortien les riqueses i suculents menjars que apareixen a les novel·les, sobretot, és clar, si pensem que l'aristocràcia, tan ocupada a fer país, no treballava. És obvi que el missatge que transmeten les obres de Racionero és profundament conservador, fomentador i justificador de desigualtats i dominis. Els exclosos del procés de decisió política són per la mateixa raó, escriu Chesneau, «exclosos de la història».⁶⁷ El paper dels personatges, també s'ha de dir, és poc autònom. Estan en total funció del projecte global de l'autor, i d'aquesta manera pensen el que l'autor pensa i fa, i no el que podrien pensar i fer uns personatges de la seva època. Pilar Rahola, en la crítica del *Raimon o el seny fantàstic*, ho ha exposat de manera contundent: «Tot, personatges, Personatge, situacions, interpretacions són en funció de vendre un model de passat que justifiqui una situació de present, i, potser, arribi a un model de futur. Com si, ho podríem dir així, Racionero no interpretés les arrels comunes sinó que se les inventés.»⁶⁸

Tornant a l'intent de construcció del país pirinenc, s'ha de remarcar que, tot i esdevenir un fracàs, Catalunya per la seva banda fou un gran país a l'època medieval. Les afirmacions de Racionero en aquest sentit han estat analitzades més amunt. A partir del segle XIII s'entra, no obstant això, en una mena d'etapa de foscor: «Una tenebra baixarà sobre aquest segle: els quatre genets, la pesta, la fam, la guerra i la mort el devastaran. Morirà l'esperit que l'animava i creuran en un fugisser renaixement que portarà a més guerres i més intoleràncies. El món, com nosaltres el coneixíem, en el qual tu et vas educar, ja és finit.» Hi haurà, però, una represa: «Fins que arribi la fi del regne de la Bèstia; aleshores nosaltres podrem recomençar.»⁶⁹ És en aquesta ocasió quan Lluís Racionero ens donarà una de les més clares evidències del seu missatge destinat al present i al futur. Ens trobem a mitjan segle XIII, en l'atac final contra Montsegur. La descripció de l'autor és eloqüent: «Amb el primer sol es digueren les pregàries i rituals definitius i s'administrà un consolament general, puix tots sabien que eren les darreres hores que contemplarien el sol en aquest món. Tots menys esclarmonda i Cercamón que, cridats a part per Gilabert de Castres i Bertran d'en Martí, reberen la missió de salvar el tresor càtar. La copa amb la sang de Crist i un llibre secret els foren lliurats amb l'encàrrec de conservar-los fins que aparegués alguna per-

64. RACIONERO, *Raimon*, p. 212.

65. RACIONERO, *Cercamón*, p. 16.

66. RACIONERO, *Raimon*, p. 38.

67. Jean CHESNAUX, *¿Hacemos tabla rasa del pasado?* (Madrid 1984), p. 160.

68. RAHOLA, «Ramon Llull», p. 5.

69. RACIONERO, *Raimon*, p. 248.

sona digna de rebre'ls, o altrament, abans de morir, sepultar-los en qualsevol pic dels Pirineus, fins que els temps fossin madurs per a ésser retrobats.» Gilibert els dirà: «Dintre de set-cents anys, el llor reverdirà i tornarà a volar la coloma. Vosaltres sou els últims a tenir eixos tresors a les mans fins els temps a venir. Feu com us dic i viviu en pau. Quan tot hagi acabat, marxeu a Catalunya.»⁷⁰ Set-cents anys més tard vindrà una nova etapa propícia, esplendorosa. És l'època per a la qual Racionero escriu, per a la qual fabrica i inventa un passat mític. És, evidentment, el nostre present.

Un projecte conservador per al demà

La creació d'un passat ideal, modèlic per a uns objectius concrets de present, ha estat la norma de tots els escrits de Racionero analitzats fins aquest moment. Les causes que hi condueixen l'interès de l'autor s'han d'entendre en el marc del que anomenàvem «projecte ideològic global» de Lluís Racionero. Pilar Rahola l'ha definit de la següent manera: «Aquest projecte passa per analitzar interpretant, de manera força peculiar, el passat col·lectiu, i es defineix per uns eixos bàsics: la Mediterrània, curulla de cultures i possibilitats, un paradís de civilitat —el català— que avorta, les diverses religions: una sola religió, la de recerca; i, en l'entretèxít, el món de tots els mons, el de la màgia, la intuïció, els secrets, la raó, només vàlida si és oberta a l'inconegut, la mort del propi jo, diluint-se en els altres, la secta dels iniciats, darrera de totes les veritats, i vertadera avantguarda d'un món que presenta sord a l'únic progrés possible: l'humanístic, perquè està àvid de poder.» I postilla: «I Racionero darrera, utilitzant la història perquè tot li concordi.»⁷¹ L'anàlisi de Rahola se centra excessivament en el *Raimon o el seny fantàstic* —l'obra que precisament provoca el seu comentari—, però és encertada.

Tot i això caldria insistir en tres aspectes, que són, des del nostre punt de vista, centrals. En primer terme, la gran mitificació que s'elabora de la Catalunya medieval amb l'objectiu clar de construir un esplendorós passat modèlic. Podríem arribar a estar temptats d'aplicar a l'obra de Racionero un comentari que estava destinat a la historiografia romàntica en la seva etapa èpica: «L'etapa èpica cercà d'establir, conscientment, la mitologia nacional catalana, esbrinant sempre el problema espiritual d'un poble que ateny les més altes cotes de la civilització humana (les Corts Catalanes, el Consolat de Mar, etc.) però que sembla condemnat a caure a terra, vegada rera vegada, enderrocat i aixafat per forces menys desenvolupades moralment, per a tornar a ressorgir posteriorment.»⁷² La historiografia romàntica podria ser, en part, un dels precedents de Racionero —Rovira i Virgili i Soldevila, posem per cas, consideraven Catalunya com la primera societat democràtica d'Europa; Víctor Balaguer definia la forma de govern de la Catalunya medieval com a liberal-democràtica. Ambdues estan elaborades per donar suport a determinades opcions ideològiques. Una comparació estricta seria, però, aberrant. L'interès i la qualitat, en sentit ample, que podien i poden tenir les obres produïdes per la historiografia romàntica catalana han desaparegut totalment en el grotesc muntatge de Racionero.

70. RACIONERO, *Cercamón*, p.179.

71. RAHOLA, «Ramon Llull», p. 5.

72. BARCELÓ, RIQUER, UCELAY DA CAL, «Sobre la historiografia», p. 69.

Rahola no insisteix en un element que ens sembla clau en el projecte: els personatges que hi intervenen. Més amunt hem remarcat que els constructors del país són exclusivament membres del grup dominant de la societat, i també hem insistit en la concepció de la història i del món implícita en aquests raonaments, una concepció profundament conservadora. Se'ns mostra com tot és realitzat per un grup determinat amb l'aquiescència dels altres membres de la societat (recordem que a *Cercamón* la tranquil·litat social és total), i els resultats són uns nivells de civilitat i de glòria realment impressionants. Qualsevol intervenció d'altres és innecessària. Racionero fomenta la passivitat, el conformisme i la desmobilització. Aquesta actitud és, així mateix, evident a *Del paro al ocio*, assaig en el qual es propugna una solució cultural, de valors, als problemes actuals de la societat —presentada de manera relativament desproblematitzada. Joaquim Sempere ha escrit sobre l'assaig de Racionero: «No hay en sus páginas ni peligros de guerra, ni hambre masiva en el tercer mundo, ni amenazas graves para la ecosfera, ni conflictos de clases y naciones [...]. Y el mismo paro, protagonista del cuento, aparece como factor premonitorio de un supuesto ocio futuro más que como drama humano y como síntoma —y causa a la vez— de desintegración social y moral.» La solució del problema de l'atur és el canvi de valors, la lluita polític-social és inútil. Els treballadors —també força invisible en l'assaig— han d'esperar passivament un canvi de valors en la societat i l'arribada de l'oci. Sempere afegeix: «Es obvio que sostener hoy que el ocio es maravilloso y que el paro puede conducir a él sirve —cuando se dice de manera tan desproblematizada— para dar buena conciencia al sistema y para consolar a sus víctimas, de modo semejante a como en otras épocas lo hizo el lema de que el trabajo dignifica. Sirve para adormecer a la gente en una esperanza pasiva.»⁷³

El tercer aspecte en el qual voldríem insistir és en el paper de la Història en el projecte. Rahola el definia bé: serveix perquè tot concordi. La utilització i manipulació de la història és constant i intencionada. La projecció de les argumentacions i situacions de l'obra de Racionero cap al present és continuada; i és més, tot plegat està creat només en funció d'aquest rol, per a aquesta finalitat. Així, per exemple, els personatges de les novel·les són molt poc medievals i molt del segle xx («Però l'interès autèntic no es troba en l'edat mitjana —escriu Espadaler—, tot i que resulta tan atractiu com sobtat i increïble que el monestir de Sant Pere de Rodes sigui presentat com una mena de Berkeley empordanès, o que els joves viatgin —a l'any 1000!— sols —noi i noia— i sense escorta, i que dormin al ras —nobles ells— per a millor aprenentatge dels astres i més profund contacte amb el batec de la terra.» I sentència: «L'important és parlar d'avui»,⁷⁴ a causa de la seva subjecció al projecte. La història és, doncs, en conclusió, la coordinadora de tot el «projecte ideològic global», una història falsejada o inventada que ha de permetre d'oferir en el fons unes consignes i uns models conservadors per a l'esdevenidor, sobretot per al de Catalunya. I en el país hi ha un receptor clar: el nacionalisme català conservador, al qual Lluís Racionero ofereix el seu projecte. No ens sorprendrà, aleshores, que una secció d'un setmanari comarcal titulada «Som i serem» promocioni totes les obres de l'autor, o que un diari català ens presenti les elaboracions de Racionero com a història, o que, com escriu «Virgili i Salvat», la més alta autoritat del nostre país sigui un «fan» de *Cercamón*, o que, finalment, Joaquim Ferrer escrigui: «Me pregunto, ¿alguien

73. JOAQUIM SEMPERE, «Del paro al ocio», por Luis Racionero, «Mientras Tanto», núm. 19 (1984), ps. 153 i 155.

74. ESPADALER, «La novela», p. 73.

aprovechará Cercamón para llevarla al cine? ¿quizás la Televisió de Catalunya podria estudiar su filmación en forma de serie?», i que un cop nomenat Conseller de Cultura, en una de les primeres entrevistes que se li feren ho repeteixi íntegrament.⁷⁵ Que el projecte tingui un destinatari clar no ens ha de sorprendre ni tampoc és l'objecte central de la nostra crítica, que es basa, com s'ha pogut veure al llarg de l'escrit, en la denúncia del muntatge de Racionero, fonamentat en el falsejament, la manipulació i la ignorància. En una paraula, és insostenible. Per aquesta raó allò més escaient és concloure amb una frase del mateix autor que, aplicada a ell mateix, és potser el més encertat de tota la seva obra: «Des de la modernitat, no entendre res no és obstacle per escriure ...»⁷⁶

JORDI CANAL I MORELL

75. L'article de «Virgili i Salvat» porta per títol *Tres milions i un catch a quatre*, «Avui» (29 setembre 1958), p. 28. L'article de Joaquim FERRER, *El verano de Cercamón* «El Correo Catalán» (29 agost 1985).

76. RACIONERO, «Miralls semiòtics», dins *Els àngels quàntics* (Barcelona 1986), p. 42.